

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНФЛІКТУ ТА ДІАЛОГУ В СОЦІАЛЬНО-РЕЛІГІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Андрій Гриньків
Київ

У статті розглядається специфіка комунікативного поля сучасного суспільства, яка пов'язана із поширенням глобалізаційних процесів, зумовлює зміни у сфері міжкультурних, зокрема міжрелігійних відносин. Дослідження торкається проблематики, пов'язаної із соціальним функціонуванням релігій, тобто релігіями в їх соціокультурному зрізі. Розкривається сутність діалогічного та конфліктного характеру релігій, основні чинники, які спонукають до комунікативної взаємодії. Виокремлюється зовнішньо та внутрішньо обумовленні чинники стосовно релігійної традиції або конкретної релігійної організації.

Ключові слова: діалог, конфлікт, соціум, соціокультурний, релігія, культура, толерантність.

XXI століття ставить нові виклики сучасному суспільству, зокрема у сфері його релігійного життя. Тенденції до відкритості та світоглядного плюралізму, які утвердилися на межі тисячоліть, накладають свій відбиток на функціонування релігійної сфери суспільного буття. Зміни у комунікативному полі сучасного суспільства, які пов'язані із поширенням глобалізаційних процесів, зумовлюють зміни у сфері міжрелігійних відносин. Проте, поруч із темою діалогу релігій, екуменізму, в сучасному світі все гостріше постає проблема міжрелігійних конфліктів, релігійного екстремізму та пов'язаних із цими явищами негативними наслідками, які можуть привести до гальмування суспільного прогресу.

Рівень релігійних конфліктів, зумовлених світоглядними розбіжностями у сучасному суспільстві постійно зростає. Відтак, постає необхідність наукового дослідження та пояснення природи релігійного діалогу і конфлікту як альтернативи й соціальної профілактики релігійних конфліктів. На нашу думку, це явище неможливо описати та вивчити, не дослідивши його внутрішні передумови, тобто ендогенних чинників.

На наш погляд, такий феномен як релігійний діалог є предметом міждисциплінарного дослідження, котре можна ефективно виконувати під проводом методології соціальної філософії як такої науки, що дозволяє провести комплексний та вичерпний аналіз зазначеного явища. Таким чином, наше дослідження неодмінно торкається проблематики, пов'язаної із соціальним функціонуванням релігій, тобто релігіями в їх соціокультурному зрізі. Подібне дослідження, на нашу думку, можливо ефективно та плідно проводити в межах сучасної соціальної філософії та останніх її здобутків, оскільки у такому випадку зможемо отримати висновки щодо соціокультурного змісту таких форм прояву релігійних дискурсивних практик, як діалог та конфлікт, і вказати на внутрішні причини вищезгаданих процесів.

Світова історія показує, що між релігіями виникали як ворожі, нетерпимі відносини, так і мирне співіснування. Діалог релігій, не дивлячись на його суперечливість, видається цілком прийнятним варіантом взаємин релігій, бо він не передбачає відмови від різноманітностей релігій, їх нівелювання, а, навпаки, викликає назовні глибоке знання і розуміння принципових розбіжностей сторін. Особливо актуальним є пошук спільної основи діалогу різних релігійних світоглядів і дослідження причин конфліктів між релігіями й конфесіями. Часто причини ворожнечі лежать не в світогляді, а в політичних і соціально-економічних відносинах.

Потреба в діалозі релігійних лідерів і організацій стає для сьогоденної Європи все більш усвідомлюваною і очевидною. Причини цього лежать на поверхні. Європа давно вже перестала бути монокультурною і монорелігійною; чисельність полірелігійних емігрантів із країн «третього світу» та їх сімей зростає в геометричній прогресії, а в той час місцеве населення скорочується; майнова і цивілізаційна нерівність у цьому поліетнічному і полікультурному всесвітньому «мегаполісі» веде до конфліктних

ситуацій, які одночасно і камуфлюються релігійним самоствердженням і ним же провокуються.

На наш погляд, з'ясовуючи сутність діалогічного та конфліктного характеру релігій, слід звернутись до чинників, які спонукають до комунікативної взаємодії. Зокрема, необхідно виокремити зовнішньо та внутрішньо обумовленні чинники у відношенні до релігійної традиції або конкретної релігійної організації.

Розглядаючи явище релігійного діалогу з точки зору його внутрішньої сутнісної складової, необхідно звернутись до визначення релігії, яке підкреслює соціально-культурне її значення. У цьому випадку, необхідно визначити структуру такого складного та багатовимірного соціального явища, як релігія. Релігійний комплекс містить: релігійну свідомість, релігійну діяльність, релігійні організації та релігійні відносини.

У контексті цього дослідження важливим є такий елемент релігійного комплексу, як релігійні відносини. Фактично, цей елемент релігійного комплексу базується на релігійній свідомості. У свою чергу, віра у сакральне (трансцендентне, потойбічне, надприродне) зумовлює специфіку релігійної свідомості. Релігійне відношення є проявом релігійної свідомості як складного психологічного утворення (Yablokov 2007, p. 26) [11].

Також важливим для нашого дослідження є той факт, що релігійна свідомість фактично є базисом для нормативного регулювання усіх відносин у межах суспільства, в якому релігійні норми є одними із визначальних норм поведінки індивідів. Отож, релігійне відношення містить у собі вихідні принципи, які регулюють діяльність суб'єкта чи організації. У такому ракурсі ендогенні чинники діалогу релігій закладені, передусім, на рівні релігійного відношення.

Діалогічність та конфліктність релігій, із точки зору соціальної філософії, у своєму соціальному значенні – це специфічний вид взаємодії конфесій та їх представників. Передусім, варто розглядати цей процес у ракурсі його сутнісних характеристик. Відповідно, діалог релігій – це складна форма соціальної взаємодії, яка є різновидом соціальної взаємодії і, відповідно, в залежності від мети може бути такою, що приводить до порозуміння, досягнення спільної мети або такою, що проводить до протистояння у випадку конфлікту. До першого типу дій віднесемо ті, що покликані віднайти, передусім, порозуміння, яке виражатиметься у консенсусі (Khabermas 2000, p. 4-61) [9].

З іншого боку, можемо мати справу із діями, які покликані досягти визначену прагматичну мету, котра є спільною тільки ситуативно. Останній випадок уможливорює соціальну взаємодію між різними конфесіями, але за змістом та характером цей процес покликаний не встановлювати контакт між різними світоглядними доктринами, а лише дозволяє будувати спільну стратегію дій.

На нашу думку, діалог релігій є можливим, оскільки можемо простежити його ендогенні та екзогенні чинники. Але наявність зазначених явищ не обов'язково здатна привести до виникнення та поширення діалогу релігій. Основною причиною, яка перешкоджає зазначеному процесу, може бути складний соціокультурний та історичний контекст, у якому знаходяться релігії.

У такій ситуації проявляються форми комунікації, які за своїм характером є протилежними до діалогу релігій. Мова йде про проблему релігійних конфліктів, яка в сучасному світі є досить актуальною, оскільки такі конфлікти торкаються, не тільки багатьох країн, але й суспільства в його глобальному масштабі. Вся складність полягає в тому, що вирішення конфліктів, які ґрунтуються на релігійних протиріччях, є особливо складним і довготривалим процесом. Відповідно, наше завдання полягає в тому, щоб з'ясувати сутність механізму, який створює умови для таких форм комунікативної взаємодії релігій, як конфлікт та діалог. Як вже зазначалось, потрібно приділити велику увагу саме ендогенним чинникам, які фактично є як і рушійними силами до конфлікту, так і базою для можливого діалогу.

Для детальнішого аналізу діалогічності релігій необхідно вказати фахову точку зору на природу такого явища, як діалогу релігій, відповідно до якої, відсутність ендогенних факторів зумовлює неможливість діалогу релігій. Одним із представників такої концепції є В. Шохін (2000, p. 2-4), який вважає, що саме поняття «діалог релігій» є цілком спекулятивним і виникає внаслідок популяризації теорії відкритого суспільства [10]. В дійсності, на його думку, це поняття може вживатись виключно не спеціалістами, і у такому випадку його зміст суттєво спотворюється. Дослідник визначає діалог як

прагнення протилежних сторін дійти до цілковитої згоди та порозуміння, що на рівні світоглядних доктрин, утверджених у релігійних традиціях, є абсолютно неможливим. Також, вчений аналізує значущість цього поняття у міжконфесійних комунікаціях на прикладі християнської та ісламської релігій і говорить про показовість, поверхневість та ілюзорність поняття «діалогу релігій».

Відомо, що, практично кожна релігія у своєму віровченні й священних текстах містить концепцію віротерпимості та міжконфесійної толерантності, але у такому обсязі, у якому це не буде обмежувати традиційну релігійність. Звертаючись до священних текстів, віровчення різних релігійних традицій, знаходимо прямі вказівки, які унеможливають діалог і ведуть до конфліктів. Слід зауважити, що в умовах масового суспільства вищезгадані положення можуть спричинити конфліктні ситуації, більше того, вони стають, певною мірою, перешкодою для міжрелігійного діалогу.

Історія міжрелігійних відносин має розглядатися в широкому контексті культурно-історичних факторів. Незважаючи на те, що релігії були менш ізольовані одна від одної, ніж нам здається, кожна з них, силою історичної обмеженості людських культур, розвивалася в достатній замкнутості, яка і зумовила їх значні розрізнення.

Для діалогу релігій характерною особливістю є врахування інтересів протилежної сторони і встановлення порозуміння. Тобто основні агенти такої взаємодії виступають як партнери із спільною точкою зору й спільною стратегією дій. Таким чином, релігійний діалог – це такий вид соціальної взаємодії, що покликаний віднайти порозуміння та встановити спільну, однаково вигідну для всіх сторін стратегію дій чи позицію. Варто відзначити, що абсолютне порозуміння на рівні релігійних доктрин є неможливим. Натомість, для діалогу релігій, як специфічного акту соціальної взаємодії, необхідним елементом є спільна ціль, досягнення якої приносить користь усім сторонам такого діалогу. Саме у такому ракурсі відбувається діалог релігій на сучасному етапі розвитку суспільства. Окрім спільної цілі мають існувати теоретичні й світоглядні засади для взаємодії релігій. Такі засади можуть міститися у комплексі священних текстів релігій або у соціальних доктринах, як наприклад, у межах католицької, православної, ісламських та інших конфесій.

Виходячи із вищезгаданого визначення діалогу релігій, можемо вказати на ендогенні чинники його формування та утвердження. Фактори, що зумовлюють процес зближення конфесій, можна розділити на внутрішні та зовнішні, або, відповідно, на ендогенні та екзогенні. Та чи інша релігія, у процесі діалогу із іншими релігіями, звертається до теоретичних витоків власного віровчення та обґрунтовує таке зближення як виключно внутрішньо мотивований акт. В іншому випадку, порозуміння не буде віднайденим, відповідно, й протистояти спільним загрозам буде значно складніше або загалом неможливо.

Кожна конфесія здійснює свою діяльність у межах соціокультурного комунікативного поля. Загальні принципи існування такого поля й визначають «правила гри» для релігійних соціальних утворень. Як правило, загрози для самого соціального простору будуть спільними загрозами і функціонуючим в їх межах релігіям, як то, наприклад, загроза свободі слова, свободі совісті та віросповідання. Отож, релігія, незалежно від свого ціннісного наповнення, змушена застосовувати у своїй комунікативній практиці загальноприйняті норми та принципи, з-поміж яких одне із найважливіших місць посідає відкритість і толерантність. Саме відкритість, як сутнісна характеристика релігійного відношення, буде запорукою для успішного соціального функціонування релігії на сучасному етапі.

Якщо поставити питання про витoki релігійної толерантності та віротерпимості, які є передумовою соціального діалогу релігій, то маємо звернутись до першоджерел і теоретичних витоків релігії, а саме – до її священних текстів та їх теологічного тлумачення. Екзогенні чинники без накладання на ендогенні не здатні призвести до діалогу релігій, а лише до його видимості. Для прикладу будемо використовувати авраамічні релігії – це релігії, які так чи інакше у своєму віровченні мають генетичну спорідненість, що полягає у визнанні тексту Старого Завіту та окремих його структурних елементів.

Всі авраамічні релігії є монотеїстичними, до них належать: юдаїзм, караїзм, християнство, іслам та віра бахаї, тобто переважна більшість релігійного простору світу.

Варто відзначити, що саме на рівні віровчень цих релігій було вперше розмежовано такі поняття, як іновірець та язичник. Для нас важливим є той факт, що таке понятійне розмежування відбулось внаслідок необхідності у соціальній взаємодії між згаданими релігіями, але взаємодія і діалог можливі лише в межах таких релігій. Тобто генетична спорідненість постає як один із ключових ендегенних факторів діалогу релігії. У свою чергу, генетична спорідненість породжує схожість доктрин. На рівні віровчення зазначених релігій закладено передумови до соціальної взаємодії й діалогу, але різні історичні обставини іноді унеможлиблювали такий діалог.

Окрім вищезгаданих чинників, які зумовлюють міжрелігійний діалог ми можемо виокремити й інші, які, власне, зумовлені специфікою самого соціального функціонування релігійної організації. Будь-яка конфесія має свою соціальну доктрину, тобто пояснює суспільні зв'язки та відносини з позиції власного віровчення.

У сучасному світі неможливе існування такого соціального утворення котре б ігнорувало розвиток та значення ЗМІ і засобів поширення інформації, зокрема телебачення, інтернет, тощо. Більшість релігій прагне до поширення власного розуміння істини, тобто прагне до соціальної популярності та постійного зростання кількості своїх adeptів. Відтак, незалежно від генетичної спорідненості віровчень, різні релігії здатні віднаходити спільні доктринальні положення з огляду на утвердження у сучасному світі так званих «загальнолюдських цінностей». У той самий час, загальнолюдські цінності стали квінтесенцією окремих моральних ідеалів особистості та суспільства, які притаманні для більшості релігій світу.

Варто враховувати й історично сформовану соціальну позицію тієї чи іншої конфесії. Наприклад римо-католицька церква у ХХ столітті, однією із найперших серед традиційних конфесій розпочала справу зближення із іншими релігійними організаціями. Даному процесу сприяли не лише намагання покращити авторитет на загальносвітовому рівні, але виключно внутрішні фактори.

Одним із таких факторів є прагнення римо-католицької церкви віднайти першооснови християнства у його ціннісно-нормативному спрямуванні на людину та на особистість. Таке прагнення знайшло своє відображення у численних теологічних пошуках та діалогах із представниками інших релігійних традицій у Середні віки та Новий час. Людина почала визначатися як вільна особистість, яка не залежно від віросповідання здатна отримати спасіння у потойбічному світі. Соціальна доктрина римо-католицької церкви почала відноситись до інших конфесій як до світоглядних альтернатив, а не ворожих утворень. Тобто ми можемо говорити про такі ендегенні чинники міжрелігійного діалогу, як внутрішньодоктринальні, або ті, що закладені у самій природі релігій.

Якщо вести мову про іслам та його ендегенні чинники діалогу із іншими релігіями, то варто одразу відзначити, що для розуміння ісламу і його соціальної доктрини першочергове значення будуть мати текстові джерела, а саме – Коран. У мусульманському священному тексті читаємо: «Якби Аллах захотів, Він зробив би нас однією общиною. Але, Він хотів випробувати нас тим, що дав нам. Тому сперечайтесь один з одним про добрі справи. До Аллаха ви всі повернетесь, і Він розсудить вас у тому, з приводу чого ви мали суперечку» [Коран, 5:49].

Людина в ісламі, як і у християнстві, є найвищою цінністю після Бога, але з урахуванням генетичної спорідненості ісламської та іудео-християнської традиції, не варто їх ототожнювати у контексті розуміння «загальнолюдських цінностей». Як таке, поняття діалог релігій є продуктом європейської, або «прохристиянської», цивілізації, тому його застосування до ісламу має зазнати певною мірою корекції. Отже, у Корані міститься чимала кількість прямих вказівок на те, як мусульмани мають ставитись до християн. Діалог релігій у контексті християнства та ісламу є абсолютно можливим, оскільки, наприклад, у священному тексті ісламу прямо вказано на те, як мають вирішуватися спірні питання між мусульманином та немусульманином: «Не ведіть суперечки із людьми писання не інакше як із гідністю та честю, найкращим чином поміж тих, хто вам чинить несправедливість та зло. І говоріть: «Ми віримо в те, що послано нам та вам. Наш Бог і ваш, воістину один, і лише Йому ми належимо» [Коран, 29:46].

Як один із провідних ендегенних факторів діалогу релігій є гуманістичний чинник. Іншими словами, такий, що зумовлений специфікою розуміння ролі та значення людини

у тій чи іншій релігії. Сьогодні неможливо уявити собі суспільство, в якому усі проблеми його членів вирішувалися б виключно завдяки державі чи силами самих громадян. Масштабні соціальні проекти, завідомо збиткові, але вкрай важливі для усього суспільства. Ці проекти все частіше й частіше беруть для реалізації різні релігійні організації. Для ефективнішого вирішення подібних завдань вони об'єднуються у полірелігійні об'єднання.

У контексті нашого дослідження варто звернути увагу на природу становлення та розвиток явища міжрелігійних конфліктів. Дослідивши ендогенні фактори міжрелігійного конфлікту, отримаємо змогу детальніше пояснити природу явища внутрішніх чинників діалогу релігій. За сутнісними ознаками, міжрелігійний конфлікт є конфліктом світоглядів та культур. У світовому конфесійному полі практично кожна релігія претендує на оперування істинною.

Та чи інша релігійна традиція репрезентує свій шлях у пошуку та встановленні істини як окремого загальносуспільного ідеалу. Таким чином стає можливою конфліктна ситуація, яка, в залежності від конкретних історико-культурних умов, може перерости у відкритий конфлікт. У такому відношенні, релігійна істина, наприклад ідея спасіння, котра притаманна більшості світових релігій, стає передумовою виникнення конфлікту. У той же час, ідея спасіння, культивована у сучасному європейському суспільстві, як прообраз ідеального демократичного суспільства, втілюється у процесі діалогу між різними релігіями. Тобто, до розряду ендогенних чинників діалогу релігій, можна віднести ідею спасіння, ідею пошуку соціального блага. Але така ідея має трансформуватися у соціально-політичну доктрину для того, щоб стати доступною для всіх членів соціуму, незалежно від віросповідання.

В історичній практиці є приклад такого процесу – розвиток та становлення християнсько-демократичних політико-релігійних рухів. Зазначені утворення у вигляді політичних партій широко представлені сучасній Європі, зокрема у Німеччині та Греції.

У контексті цього питання слід згадати Т. Парсонса, який вважав конфлікти чимось аномальним, деструктивним, дисфункційним та руйнівним феноменом. Як зазначає в своїй статті А. Арістова (2008, р. 101), інтерпретуючи релігію як фактор інтеграції суспільства, функціоналізм натрапив на «незручний» для теоретичної цілісності факт, що релігія здатна спричинити конфлікти і чинити дезінтеграційний вплив, як на макро-, так і на мікросоціологічному рівні [1]. Відповідно, за Т. Парсонсом (1997, р. 30), найбільш виразно це виявляється в соціальній стратифікації: саме з перебігом стратифікаційних процесів виникають і поглиблюються соціальні розбіжності між індивідами та спільнотами через виробничі ролі, які вони виконують у суспільстві, зокрема й за релігійною або ритуальною чистотою, за етнічними групами [8].

Релігійний конфлікт – це, насамперед, конфлікт людський, зумовлений протиріччями інтересів різних соціальних груп, об'єднаних у два чи більше ворожих табори, за умови, що кожен табір керується єдиною для всіх його членів системою цінностей, поглядів на світ, моральних цінностей і моральних переконань. При цьому, кожен окремих табір намагається представити суб'єктом конфлікту не себе, а опонента.

Специфічність релігійних конфліктів полягає в тому, що вони торкаються духовного життя людей, внутрішнього світу віруючих, який пов'язаний зі світом іншим, божественним.

З'ясовуючи співвідношення понять «соціальна деструкція» і «соціальний конфлікт», можна зрозуміти, що деструкція передуює конфлікту (як його причини або передумови), присутня у конфлікті (будучи характеристикою самих конфліктних взаємодій) і є наслідком конфлікту (висловлюючись в утиску інтересів однієї або обох сторін). Релігійний конфлікт розглядається при цьому як соціальний конфлікт, що виникає або всередині релігійного «життєвого світу», або на стику його з «світом» секулярним (конфлікт «священного» і «світського») (Dobrenkov 2005, р. 10) [5].

Оскільки релігійні конфлікти є конфліктами абсолютних цінностей, то вони часто мають хронічний характер, легко провоковані й практично не піддаються врегулюванню.

Одна з проблем, з якими стикається функціоналізм, інтерпретуючи релігію як фактор інтеграції суспільства, полягає в тому незручному для інтеграційних теорій та все ж очевидному факті, що релігія може викликати конфлікти і сприяти дезінтеграції суспільства. Конфліктологічні теорії, висхідні до Маркса, в основу пояснення релігії як

соціального явища кладуть конфлікт як причину, що породжує релігію або – того результату, до якого приводить релігійна мотивація поведінки індивідів і груп (Haradzha 1995, p. 87) [4].

Конфліктна ситуація містить, у першу чергу, гостру форму протиріччя, що утворює основу конфлікту; саме таку, при якій обидві протилежності або одна з них вже не можуть існувати в рамках колишнього взаємозв'язку, єдності.

Ключовим чинником формування соціальних відносин є егоїстичні інтереси індивідів і груп. Релігійні групи – одна з ланок системи, в якій протистоять, зіштовхуються інтереси ворогуючих сил. У зв'язку з цим, передусім, необхідно мати на увазі міжрелігійні конфлікти, релігійну ворожнечу і нетерпимість. Боги стародавніх греків постійно ворогували і воювали між собою. Вибираючи одну світоглядну позицію, ви відмовляєтесь від інших, тобто служачи одному Богу, ви ображаєте всіх інших богів (Vasylev 1998, p. 95) [2].

Релігійна нетерпимість пов'язана з нездатністю зрозуміти і визнати: право іншого на істину і володіння нею. Іншими словами, конфлікт повинен або вилитися у насильство, або прийняти латентну форму, або вирішитися на основі компромісу, відступити від претензії на абсолютний та універсальний характер своєї віри.

Зазначимо, що в ролі конфліктогенів можуть виступати не тільки висловлювання і діяльність лідерів релігійних організацій, але наругу над почуттями віруючих можуть створювати не тільки активістів ворожого руху, але й ЗМІ. Звертаючись до релігійної тематики, журналісти можуть здійснювати дві типові помилки: вживати слова з негативним забарвленням відносно представників релігійних меншин, доводячи перевагу однієї конфесії над іншими, а іноді й просто принижувати їх. У цьому випадку вони, як правило, користуються джерелами, зацікавленими саме в приниженні будь-якого приходу, священнослужителя, церкви чи конфесії. І – що абсолютно суперечить принципам журналістської професійності – не дають критикованим можливості відповісти, представити свою точку зору в тій самій статті, програмі чи передачі, в якій вони критикуються (Nym 1999, p. 11) [7].

Ключовим чинником формування соціальних відносин є егоїстичні групові інтереси. Релігійні групи – одна з ланок системи, в якій протистоять, зіштовхуються інтереси ворогуючих сил. Наявність спільних вірувань розглядається як відносно малозначна обставина для їх соціальної інтеграції, а релігійні відмінності – як суто зовнішнє оформлення більш глибоких конфліктів. Поряд із міжрелігійними викликають конфлікти, пов'язані з існуванням релігії у світському суспільстві. Наприклад, нерідкі випадки, коли система релігійних цінностей протиставляється системі світських цінностей. Релігійна прихильність може призводити до конфлікту через вимоги віри і закону.

Конфлікти існують не тільки між релігійними групами, а й усередині них. Соціальна поведінка всередині груп часто є результатом прагнення індивідів до задоволення егоїстичних інтересів, у ході боротьби за владу привілеїв, престиж виникають конфлікти. Наприклад, у більшості релігійних груп (це стосується ортодоксального іудаїзму, так само йде справа в православ'ї, у Католицькій церкві, у більшості протестантських громад, в ісламі) домінуюча роль належить чоловікові, жінка не може бути священнослужителем (Moska 1994, p. 96) [6].

У сучасному суспільстві релігійне життя відзначене конфліктом між консерваторами-традиціоналістами та модерністами, прихильниками релігійного відновлення і реформ. Як правило, боротьба між ними виходить за рамки теологічного спору і відображає неоднорідність духовенства, його соціально-політичної орієнтації.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у перспективі, на нашу думку, діалог релігій буде невід'ємною складовою суспільного прогресу та процесу становлення відкритого суспільства майбутнього. Передусім про це свідчать численні внутрішньо-обумовленні причини цього процесу, які ми спробували продемонструвати у нашому дослідженні. Варто відзначити, що процес діалогу релігій фактично лише розпочинається, але поступового відбувається долучення до нього все більшої кількості релігій. У цей час також спостерігається, певною мірою, реакційність зі сторони окремих релігій, але вона зумовлена, передусім, зовнішніми факторами, котрі можуть бути усунені у процесі соціальної модернізації.

У висновку можемо стверджувати, що діалог релігій як соціально-культурне явище стає можливим лише в окремих складних ситуаціях. Такі ситуації зумовлюють, зокрема, ендогенні чинники, до яких можна зарахувати три основні групи. Перша група внутрішніх причин діалогу релігій – це ті, що лежать у площині генетичної спорідненості самих релігій, наприклад: авраамічні релігії – релігії спасіння, до яких належать юдаїзм, християнство та іслам. Для цих релігій спільними є джерела, тобто певні священні тексти. Таким чином, спільними є й деякі доктринальні положення.

Зокрема, важливим є розуміння людини та суспільства для таких релігій. Серед ендогенних чинників такого порядку можна назвати наступні: розуміння людини, цінності її життя та свободи. У своїй основі спільним для всіх трьох релігій є розуміння особистості як такої, що здатна та має отримати вічне життя через спасіння. У процесі досягнення зазначеної мети носії таких релігій мають проявляти відповідне ставлення до представників інших релігій. Але, варто відзначити, що представниками інших релігій визнаються лише носії релігійності в межах концепції релігій спасіння. Язичники чи представники інших релігій вважаються іновірцями, яких необхідно «наставляти на шлях істинний».

Другою групою ендогенних факторів діалогу релігій можна назвати ті, що обумовлені спільним етнокультурним та історичним простором, у межах якого виникали та функціонують ті чи інші релігії. Тобто релігії, які у процесі своєї соціокультурної адаптації протягом історичного розвитку вбирали у себе особливості того комунікативного поля, у якому функціонували. Формування ставлення одних релігій до інших у межах соціокультурного простору зумовлене не лише зовнішньою необхідністю, але й внутрішнім теоретичним базисом, який регулює соціальні відношення тієї чи іншої релігії.

До третьої групи ендогенних чинників можемо віднести спільні морально-етичні принципи, котрі виходять на рівень загальнолюдської значимості. До числа таких принципів можемо зарахувати ставлення до людини та цінності її життя, ставлення до приватної власності. Але варто наголосити, що ці питання можуть і по-різному розумітися у різних релігійних традиціях. Ендогенні чинники є одними із найважливіших елементів не тільки діалогу релігій, але й конфліктів на релігійному ґрунті. Практично без них неможливо осмислити такий складний феномен соціальної взаємодії. Передусім, ендогенні чинники полягають у спільній площині, яка здатна уможливити діалог. Такими площинами є генетична спорідненість священних текстів, подібність віроповідального комплексу, спільний історико-культурний контекст.

Література:

1. Арістова А. В. Витоки конфліктології релігії / А. В. Арістова // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. - 2008. - № 86. - С. 96-104.
2. Васильєв Л. С. История религий Востока / Л. С. Васильев. - М. : Университет, 1998. – 432 с.
3. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер - М. : Юрист, 1994. – 704 с.
4. Гараджа В. И. Социология религии : учебное пособие для студентов и аспирантов гуманитарных специальностей / В. И. Гаражда. - М. : Наука, 1995 – 223 с.
5. Добренков В. И. История зарубежной социологии / В. И. Добренков, А. И. Кравченко. - М., 2005. – 704 с.
6. Моска Г. Правящий класс / Г. Моска // Социологические исследования. - 1994. - № 12. - С. 97-117.
7. Ним Е. Г. Специфика проявления конфликтности и деструкции в религиозной жизни общества : автореферат диссертации на соиск. учен. степ. кандидата социологических наук / Е. Г. Ним - Барнаул : Изд-во АГУ, 1999. – 19 с.
8. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс ; [пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева; науч. ред и пер. М. С. Ковалева]. - М. : Аспект Пресс, 1997. – 270 с.
9. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; [пер. с нем. ; под ред. Д. В. Скляднева]. - СПб. : Наука, 2000. – 380 с.
10. Шохин В. К. Диалог религий: виртуальное понятие и реальное значение / В. К. Шохин // VII Рождественские образовательные чтения. Христианство и философия. Сборник докладов. М., 2000. – С. 2-4.

11. Яблоков И. Н. Проблема определения религии // История религии : учебник для студ. вузов : в 2 т. [Винокуров В. В., Забияко А. П., Лапина З. Г., Красников А. Н., Рязанова Е. В., Трофимова З. П.] / И. Н. Яблоков (общ.ред.) - Изд. 3-е, испр. и доп. - М. : Высшая школа, 2007. - 463 с.

References:

1. Aristova A. V. Vitoki konfliktologiyi religiyi / A. V. Aristova // Multiversum. Filosofskiy almanah : zb. nauk. prats. - 2008. - № 86. - S. 96-104.
2. Vasilev L. S. Istoriya religiy Vostoka / L. S. Vasilev. - M.: Universitet, 1998. - 432 s.
3. Veber M. Izbrannoe. Obraz obshchestva / M. Veber - M.: Yurist, 1994. - 704 s.
4. Garadzha V. I. Sotsiologiya religii : uchebnoe posobie dlya studentov i aspirantov gumanitarnykh spetsialnostey / V. I. Garazhda. - M.: Nauka, 1995 - 223 s.
5. Dobrenkov V. I. Istoriya zarubezhnoy sotsiologii / V. I. Dobrenkov, A. I. Kravchenko. - M., 2005. - 704 s.
6. Moska G. Pravyashchiy klass / G. Moska // Sotsiologicheskie issledovaniya. - 1994. - № 12. - S. 97-117.
7. Nim E. G. Spetsifika proyavleniya konfliktnosti i destruktivnosti v religioznoy zhizni obshchestva : avtoreferat dissertatsii na na soisk. uchen. step. kandidata sotsiologicheskikh nauk / E. G. Nim - Barnaul : Izd-vo AGU, 1999. - 19 s.
8. Parsons T. Sistema sovremennykh obshchestv / T. Parsons; [per. s angl. L. A. Sedova, A. D. Kovaleva; nauch. red i per. M. S. Kovaleva]. - M. : Aspekt Press, 1997. - 270 s.
9. Habermas Y. Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie / Y. Habermas ; [per. s nem.; pod red. D. V. Sklyadneva]. - SPb. : Nauka, 2000. - 380 s.
10. Shohin V. K. Dialog religiy: virtualnoe ponyatie i realnoe znachenie / V. K. Shohin // VII Rozhdestvenskie obrazovatelnye chteniya. Hristianstvo i filosofiya. Sbornik dokladov. M., 2000. - S. 2-4.
11. Yablokov I. N. Problema opredeleniya religii // Istoriya religii : uchebnik dlya stud. vuzov: v 2 t. [Vinokurov V. V., Zabyako A. P., Lapina Z. G., Krasnikov A. N., Ryzanova E. V., Trofimova Z. P.] / Igor Nikolaevich Yablokov (obshch.red.) - Izd. 3-e, ispr. i dop. - M. : Vysshaya shkola, 2007. - 463 s.

В статье рассматривается специфика коммуникативного поля современного общества, связанная с распространением глобализационных процессов, обуславливающих изменения в области межкультурных, в частности межрелигиозных отношений. Исследование касается проблематики, связанной с социальным функционированием религий, то есть религиями в их социокультурном срезе. Раскрывается сущность диалогического и конфликтного характера религий, основные факторы, побуждающие к коммуникативному взаимодействию. Выделяются внешне и внутренне обусловленные факторы относительно религиозной традиции или конкретной религиозной организации.

Ключевые слова: диалог, конфликт, социум, социокультурный, религия, культура, толерантность.

The article deals with the specifics of the communicative field of modern society, that are associated with the spread of globalization, cause changes in cross-cultural, inter-religious relations in particular. The study touches issues related to social functioning religions, a religion in their socio-cultural part. The essence of dialogue and conflict nature religions, the main factors that lead to communicative interaction. Singled out externally and internally implied by factors concerning religious tradition or a particular religious organization.

Key words: dialogue, conflict, social environment, socio-cultural, religion, culture, tolerance.